

Právo na obhajobu v kanonickém právu

Jiří Kašný

Studie byla připravena za finanční podpory
Anglo-americké vysoké školy, z. ú., Praha, Projekt No AAU-2019-2.

Právo na obhajobu zaručuje stranám ve sporu právo využívat na obhajobu svých práv soudní instituce a během soudního procesu pak stranám především zaručuje právo seznámit se s obviněním a důkazy, které byly proti nim vzneseny, a možnost hájit se proti nim.

Všeobecná deklarace lidských práv z roku 1948 vyhláší: „Každý má úplně stejné právo, aby byl spravedlivě a veřejně vyslechnut nezávislým a nestranným soudem, který rozhoduje buď o jeho právech a povinnostech, nebo o jakémkoli trestním obvinění vzneseném proti němu.“ A hned dále deklaruje: „Každý, kdo je obviněn z trestného činu, považuje se za nevinného, dokud není zákonným postupem prokázána jeho vina ve veřejném řízení, v němž mu byly zajištěny veškeré možnosti obhajoby.“¹

Kodex kanonického práva z roku 1983 zaručuje právo na obhajobu především v kánonech 221, 1598 a 1620.

V tomto článku nejprve rozlišíme instrumentální a intrinsický cíl práva na obhajobu, a poté budeme zkoumat klíčové momenty původu práva na obhajobu v Bibli, v období klasického kanonického práva a v moderním období kodifikovaného kanonického práva až do vyhlášení Kodexu kanonického práva v roce 1983.

¹ Organizace spojených národů, *Všeobecná deklarace lidských práv* (1948), články 10 a 11 (1).

Instrumentální a intrinsický cíl práva na obhajobu

Právo na obhajobu je podstatnou součástí řízení. Zaručuje stranám ve sporu možnost účastnit se řízení, které směřuje k obhajobě jejich práv a k vyřešení sporu. Právo na obhajobu přinejmenším vyžaduje, aby stranám byla dána možnost slyšení u soudu, aby se mohly seznámit s případem, a pokud je to možné, aby mohly odporovat obvinění, důkazům a závěrům, které byly během řízení předneseny druhou stranou nebo *ex officio*. Právo na obhajobu prostupuje celým řízením, které je tvořeno souborem procesních norem, podle kterých se postupuje při shromažďování a hodnocení informací o skutečnostech a činech v konkrétním projednávaném případě, při zjišťování norem, podle nichž má být případ rozhodován a konečně při rozhodování daného případu. Na cíle práva na obhajobu můžeme pohlížet z různých úhlů. Postup při shromažďování informací o případu a zjišťování příslušných norem tak, aby vše bylo co nejefektivnější vzhledem k dosažení spravedlivého rozhodnutí, je možné označit jako *instrumentální cíl práva na obhajobu*. Respektování lidské důstojnosti stran ve sporu během řízení je možné chápat jako *intrinsický*, či ze samé podstaty lidské důstojnosti plynoucí cíl práva na obhajobu.

Z hlediska instrumentálního cíle jsou jednotlivé momenty práva na obhajobu chápány jako momenty nezbytné k pečlivému a důslednému shromažďování relevantních informací a důkazů a ke spravedlivému rozhodování na základě předložených a přijatých důkazů. Procesní pravidelnost a předvídatelnost má podpořit a garantovat stranám ve sporu férovou možnost předložit kompetentní autoritě žalobu a z druhé strany se dovědět o žalobě, dále možnost ke shromáždění a předložení důkazů o skutečnostech a činech, možnost k jejich prozkoušení, ověření, zvážení a vytrídění těch, které nakonec poslouží k dosažení rozhodnutí. K naplnění tohoto instrumentálního cíle právo na obhajobu prostřednictvím jednotlivých procesních norem garantuje stranám právo účastnit se jednotlivých etap řízení, jelikož bez účasti stran by shromažďování informací a důkazů o faktech a činech riskovalo neúplnost, zvažování důkazů by mohlo mít sklon k jednostrannosti či částečnosti a případné nespravedlivé rozhodnutí by mohlo zůstat bez námitek. Naopak aktivní účastí v řízení podle norem procesního práva mají obě strany zpravidla tu nejlepší možnost přispět k objektivnímu a efektivnímu postupu i rozhodnutí.

Možnost aktivně se účastnit řízení, která je v souladu s právem na obhajobu, má však hodnotu i sama o sobě, jelikož překračuje svou užitečnost vzhledem k dosažení spravedlivého rozhodnutí efektivní cestou. Právo na aktivní účast stran

v řízení naznačuje, že strany kvůli své lidské důstojnosti nemají být v rámci řízení pouze odevzdány do rukou paternalistické starostlivosti veřejné instituční moci, ale samy mají mít možnost se podílet na řízení, jehož jsou součástí, a účastnit se na dosažení řešení, které ovlivní jejich život. Právo na aktivní účast stran v řízení obsahuje základní ideu, že totiž pro člověka být osobou a ne pouze stranou ve sporu vyžaduje přinejmenším být konzultován a mít možnost se vyjádřit k rozhodnutím, která se ho týkají. Samozřejmě uplatnění práva na aktivní účast předpokládá osobní účast a odvalu k osobní odpovědnosti za účast na řízení.² Ať už je výsledek řízení jakýkoli, účast stran v řízení, jak vyplývá z práva na obhajobu, znamená respektování jejich lidské důstojnosti, a tento aspekt můžeme chápat jako vnitřní, intrinsický cíl práva na obhajobu.³ Instrumentální i intrinsický cíl během řízení jsou dvě základní kritéria ke studiu práva na obhajobu v tomto pojednání.

Právo na obhajobu v Bibli

Ve Starém zákoně nenajdeme samostatné ucelené pojednání o právu na obhajobu. Opakovaně se tam však setkáváme s přímými i nepřímými informacemi k této problematice. Některá zkoumaná místa, která se vztahují k právu na obhajobu, obsahují obecné normy. Jiná místa zase přináší rozhodnutí pro jednotlivé případy. Některé příběhy zachycují partikulární spory a dokládají nejprve momenty nerespektování, a později momenty nápravy a respektování práva na obhajobu. Pro porozumění jednotlivým místům je třeba uvážit, o jakou událost se jednalo, a také jakou literární formou je zkoumané sdělení vyjádřeno. Z hlediska doby a místa vzniku jsou od sebe někdy dosti vzdálené a zvolené téma není možné jen tak beze všeho zkoumat a srovnávat. Na druhou stranu však tyto texty od okamžiku svého vzniku až dodnes ovlivňovaly a ovlivňují životy (věřících) čtenářů, kteří v nich nacházejí jak právní rámec pro svoje jednání a vztahy, tak i motivaci a sílu k domáhání se a k respektování práva na obhajobu při řešení sporů.⁴

² Jan Pavel II., „Allocutio ad Romanae Rotae auditores,” 26. 1. 1989, in: AAS 81, 1989, s. 926: „Niméně dotyčný musí mít odvalu přijmout vlastní zodpovědnost za to, co říká, a nemá mít obavy, pokud opravdu říká pravdu.”

³ KAŠNÝ, Jiří, *The Right of Defense in Administrative Procedures: A Comparative and Analogical Study*, Washington, D.C., 1998, s. 89–94.

⁴ BOVATI, Pietro, *Re-Establishing Justice. Legal Terms, Concepts and Procedures in the Hebrew Bible*, Sheffield, 1994, analyzuje procesní termíny v kontextu dvou právních forem *rib* a *mišpat*.

V rodinném dramatu ve třicáté osmé kapitole knihy Genesis je možné identifikovat mezi prvky procesního práva také právo na obhajobu, které klíčově ovlivnilo výsledek celého procesu. Juda měl tři syny, ale ani prvorozený ani druhorozený nezplodili potomka a navíc se oba znelíbili Hospodinu, což znamenalo jejich smrt. Za těchto okolností Juda nedokázal dostát své povinnosti podle tehdejšího práva a oženit i svého nejmladšího syna s Támar, se kterou nezplodili potomka jeho dva starší bratři. Támar vzala situaci do svých rukou, zastřela si tvář, vyspala se s Judou a otěhotněla, aniž o tom Juda věděl. V souladu s právem totiž chtěla mít potomka z rodiny svého zemřelého manžela, z Judovy rodiny.⁵ Později byla obviněna před Judou ze smilstva, že otěhotněla jako vdova. Juda vyslechl obvinění a vynesl rozsudek smrti. Odsouzená Támar se odvolala a dala Judovi vědět, že otěhotněla s ním, aby dala svému zemřelému muži potomka z jeho rodiny. Juda na základě tohoto odvolání změnil svůj dřívější soudní výrok a přiznal, že Támar „je spravedlivější než on“, který nedokázal dostát své povinnosti podle práva a dát jí za muže svého nejmladšího, posledního syna (Gn 38,1–26).

Vyústění tohoto příběhu je představeno téměř jako soudní proces. Vdova byla nařčena ze smilstva. Jméno obžalované i obvinění z přestoupení zákona bylo předneseno kompetentní autoritě – otci a pánu rodiny. Nikdo proti pravdivosti a věcnosti obvinění neprotestoval, a Juda tedy vynesl rozsudek. Dříve než byl rozsudek vykonán, se odsouzená Támar odvolala ke kompetentní autoritě k Judovi a předložila mu věcný důkaz ohledně okolností svého otěhotnění. Tento procesní krok odpovídá instrumentálnímu cíli práva na obhajobu, jelikož bez účasti Támar v procesu by shromažďování důkazů zůstalo neúplné, zvažování důkazů by bylo jednostranné a nespravedlivé rozhodnutí by zůstalo bez námitek. Juda věnoval pozornost této obhajobě, změnil svoje předchozí rozhodnutí a osvobodil Támar, protože jednala podle práva, aby zachovala jméno svého zemřelého manžela.

Deuteronomistický zákoník ukládá soudcům nejenom obecně, že každé obvinění musí dobře prošetřit,⁶ ale také konkrétně jak mají přijmout žalobu, jak mají vyslechnout strany, dále stanoví požadavek, že soudní výrok zvláště v případě trestu smrti smí být vynesena teprve na základě výpovědi dvou nebo tří svědků, ne na základě výpovědi jen jednoho svědka. Teprve na základě jistého závěru ohledně

⁵ Srov. Dt 25,5–10.

⁶ Dt 17,4 a 19,18. Srov. také Dt 1,16: „Vyslechněte své bratry a suďte každého v rozepři s jeho bratrem i bezdomovcem spravedlivě.“

obvinění soudce vynese soudní výrok, a potom bude vykonán trest podle zákona.⁷ Později v deuterokanonickém dodatku ke knize Daniel je poukaz na zřetelnou procesní chybu a výzva k nápravě: „Bez vyšetřování a bez jasného důkazu jste odsoudili izraelskou dceru. Obnovte soud, tito dva svědčili proti ní křivě.“⁸

Knihy Jób jistě není primárně zaměřena na problematiku procesní spravedlnosti, věnuje se otázkám, které si klade trpící člověk a lidé kolem něho. Přesto stojí zato nepřehlédnout, že některé momenty a argumenty v knize Jób sledují dynamiku a formality procesní spravedlnosti včetně práva na obhajobu.⁹ V replikách na řeči svých přátel by Jób rád postupoval podle pravidel soudního řízení při svém jednání s Hospodinem: „Kéž bych věděl, kde ho najdu. Vydal bych se k jeho sídlu, předložil bych mu svou při a plno důkazů by podala má ústa. Chtěl bych vědět, jakými slovy by odpověděl, porozumět tomu, co mi řekne. Ukáže svou velkou moc, až povede spor se mnou? Nikoli, jistě by mi dopřál sluchu. Jako přímý bych se před ním obhajoval“ (Jb 23,3–7).¹⁰ Z textu je zřejmé, že Jób nemá sebemenších pochybností, jak by se měl hájit ve svém případě: musí najít kompetentní instanci, aby se mohl obrátit na soudce a předložit mu svou věc a důkazy. Je také ochoten vyslechnout všechny protiargumenty, aby se mohl proti nim hájit. Vždyť jak by se mohl hájit, kdyby neznal protiargumenty! Ze zmiňovaného úryvku je zřejmé, že právě tento procesní postup: najít kompetentní fórum, předložit svou věc i s důkazy, vyslechnout protiargumenty a hájit se, je považován za nejvhodnější postup k dosažení spravedlivého rozhodnutí ve sporné věci. Navíc na konci knihy jsou Hospodinovy slovy hodnoceny řeči Jóba a řeči jeho přátel, a zatímco Jóbův přístup a jeho řeči jsou jednoznačně hodnoceny jako náležité a pravdivé, přístup Jóbových přátel je odmítnut.¹¹

V knize Přísloví je spravedlnost spojována s moudrostí a je atributem lidského jednání v konkrétních pozicích a situacích. Právo předložit žalobu a rovněž právo

⁷ Srov. Dt 16,18–17,7.

⁸ Da 13,48–49.

⁹ Srov. SCHOLNICK, Silvia, *Lawsuit Drama in the Book of Job*, Ph.D. Dissertation, Waltham/Boston, Massachusetts, 1975 a MAGDALENE, Rachel, *Through a Glass Lawyerly. Reading the Legal Metaphors of Job 1–31*, in: ADAM, Klaus-Peter, AVEMARIE, Friedrich a WAZANA, Nili (eds.), *Law and Narrative in the Bible and in Neighbouring Ancient Cultures*, Tübingen, 2012, s. 123–138.

¹⁰ Také Jb 9,14–21 a 13,14–27.

¹¹ Jb 42,7–8. Srov. Bible: Český ekumenický překlad i Bible: překlad 21. století.

na obhajobu jsou základními prvky procesní spravedlnosti. Oba prvky nehrají jen roli mechanického pořádku v procesní diskusi, ale tato dynamika sporu mezi stranami, mezi obžalobou a obhajobou odpovídá třibení různosti lidských pohledů na tutéž věc: „Kdo při sporu mluví první, jeví se spravedlivý, pak přijde druhá strana a podrobí ho zkoušce“ (Př 18,17).¹² Podle moudrosti a zkušenosti v knize Přísloví příležitost ke stížnosti u soudu a zároveň právo na obhajobu proti obvinění u téhož soudu vytváří procesní dynamiku při hledání spravedlnosti.

Z hlediska instrumentálního cíle – dosažení spravedlivého rozsudku – procesní právo ve zkoumaných textech Starého zákona garantuje právo obrátit se na soudce se svou věcí a dožadovat se jeho rozhodnutí.¹³ Zároveň garantuje možnost předložit žalobu, či spor, předvést svědky a přinést důkazy. Žalovanému, či druhé straně ve sporu zaručuje možnost seznámit se s obviněním a dává mu možnost se hájit.¹⁴ V takto dialogicky vedeném sporu procesní právo respektuje právo na obhajobu tím, že nabízí možnosti ke shromáždění, třídění a hodnocení důkazů a k dosažení spravedlnosti ve sporu na základě důkazů.¹⁵

Z hlediska intrinsického cíle, tj. z hlediska respektování lidské důstojnosti všech účastníků ve sporu, procesní právo zaručuje a chrání lidskou důstojnost žalující i žalované strany tím, že jim umožňuje účastnit se sporu a podílet se tak na dosažení rozhodnutí, které se ostatně týká jejich životů. Ideálně se toto právo vztahuje stejnou mírou na muže i ženy, na bohaté i na chudé, na výše postavené i níže postavené, na mladé i staré.¹⁶ Z některých textů je však zřejmá různost v praktickém přístupu k lidské důstojnosti muže a ženy.¹⁷

V Novém zákoně čteme dva úryvky, které potvrzují právo na obhajobu u soudu, jednak v návaznosti na Tóru, a také v návaznosti na římské právo. V evangeliu podle Jana je zachycen spor mezi chrámovou stráží, farizeji a velekněžími ohledně zatčení Ježíše. Velekněží a farizeové žádali Ježíšovo zatčení, ale chrámová stráž

¹² Srov. Překlad téže věty v Bibli: překlad 21. století: „První kdo líčí spor, se zdá být v právu, příchod druhého jej ale prověří.“ A v Kralické bibli: „Spravedlivý zdá se ten, kdož jest první v své při, ale když přichází bližní jeho, tedy stíhá jej.“

¹³ Např. Zákon pro soudce in Dt 16,18–17,13.

¹⁴ Např. Zákon pro svědky in Dt 19,15–21.

¹⁵ „Soudní proces,“ in: KAŠNÝ, Jiří, *Právo v hebrejské Bibli*, Praha, 2017, s. 117–146.

¹⁶ Srov. Da 13,48; Gn 1, 26–27; 5, 1–2.

¹⁷ Srov. Da 13,41; Nu 5,12–14.

se vrátila s prázdnýma rukama a navíc farizeus Nikodém odkázal na Tóru, na které si farizeové tolik zakládali: „Odsoudí náš zákon někoho, aniž ho předem vyslechne a zjistí, čeho se dopustil?“ (Jan 7,51). Farizeové nic nenamítali proti Nikodémovu argumentu ohledně procesního práva na obhajobu. Důležitost tohoto procesního práva je tu podtržena právě kontrastem, že totiž farizeové navzdory právu na obhajobu zůstali vězet ve svém předsudku, že totiž z Galileje prorok přijít nemůže.

Ve Skutcích je svědectví o Pavlově obhajobě během sporu, do kterého se dostal se židy v Jeruzalémě kvůli nové Cestě, kterou jeho protivníci označovali jako sektu.¹⁸ Jakmile se tehdy situace vyhrotila a římský velitel chtěl nechat Pavla při výslechu bičovat, Pavel neváhal a domáhal se římského práva: „Smíte bičovat římského občana, a to bez soudu?“ (Sk 22,25).¹⁹ Toto Pavlovo odvolání jej pro tu chvíli zachránilo a umožnilo mu, aby se hned na druhý den hájil před sanhedrinem.²⁰ V další fázi tohoto řízení před římským místodržitelem v Cesareji byla dána žalující straně možnost přednést žalobu a žalovanému Pavlovi byla dána možnost se hájit. Zároveň mu byla garantována možnost odvolání k vyšší instanci s odvoláním na římské právo: „Římané nemají ve zvyku odsoudit člověka, dokud není postaven před žalobce a nedostane možnost hájit se proti jejich obvinění“ (Sk 25,16). Během pokračování tohoto řízení před králem Agrippou jsou znovu explicitně vyjádřeny prvky práva na obhajobu. Nejdříve je tu starost o formulaci žaloby: „Zdá se mi nerozumné poslat vězně (k císaři) a neuvést zároveň obvinění vznesená proti němu“ (Sk 25–27), a také opakovaná možnost se hájit daná žalované straně, kterou žalovaná strana využije: „Agrippa řekl Pavlovi: „Dovoluje se ti, aby ses hájil.“ Nato se Pavel ujal slova a začal obhajobu“ (Sk 26,1). V Novém zákoně je zachyceno právo na obhajobu takto samozřejmě a přesvědčivě v kontextu židovského práva, a sice ve prospěch Ježíše během jeho sporu s farizeji a velekněžími, a podobně když se Pavel dovolává ve své věci práva na obhajobu podle římského práva.

¹⁸ Srov. Sk 22,23–26,32. Zatímco Český ekumenický překlad zde používá termíny „směr“ nebo „učení“ (Sk 24,14; 24,22), v řeckém textu je slovo *ódoś* – Cesta.

¹⁹ Srov. Sk 16,37 a 23,27.

²⁰ Sk 22,30–23,10.

Právo na obhajobu v klasickém kanonickém právu

Středověké kanonické právo vznikalo v křesťanském světě pod vlivem psaného římského práva a také pod vlivem obyčejového germánského práva. Během dvanáctého a třináctého století kanonisté na univerzitách i v praxi přispěli nebyvalou mírou k rozvoji kanonického soudního procesu. Dosavadní dokazování pomocí ordálů se zdálo nadále neudržitelné,²¹ a postupně bylo nahrazeno dokazováním prostřednictvím svědectví, důkazů a kritického diskurzu.²²

Kanonisté však nebyli pouzí kompilátoři z římského a germánského práva, ale i tvůrci nových řešení. Mimo jiné potvrdili význam práva na obhajobu v kontextu písemného soudního řízení, a navíc formulovali základ tohoto práva v přirozeném právu.²³ V rámci tohoto vývoje kanonického procesního práva Jean Le Moine, známý jako Johannes Monachus (1250–1313), glosoval dekretály papeže Bonifáce VIII., a věnoval se také situaci žalované strany u církevního soudu a konkrétně právu na obhajobu žalované strany.²⁴ Spolu s jinými kanonisty si kladl otázku, zda papež může zahájit a vést řízení proti žalované straně, aniž by ji nejdříve předvolal a vyslechl. Pokud by předvolání a vyslechnutí žalované strany (*citatio*) bylo vyžadováno pouze lidským pozitivním právem, potom zvláště v případě, kdy byl zločin spáchán veřejně a nezpochybnitelných svědků bylo dostatek, by zákonodárce mohl povinnost předvolání žalované strany opomenout. Pokud však bylo předvolání a vyslechnutí vyžadováno na základě přirozeného práva, pak ho zákonodárce opomenout nemůže. Ve své argumentaci tehdejší kanonisté vycházeli z textu První knihy Mojžíšovy, kde Hospodin, dříve než rozhodl o Adamovi, poté co Adam jedl ovoce ze zapovězeného stromu, předvolal si Adama, aby s ním vedl rozhovor a Adam se mohl hájit, a teprve potom Hospodin vynesl rozhodnutí.²⁵ Johannes Monachus soudí, že Hospodin takto jednal,

²¹ Např. Čtvrtý lateránský koncil (1215) v konstituci 18 zakázal klerikům účast u ordálů.

²² BERMAN, Harold J., *Law and Revolution. The Formation of the Western Legal Tradition*, Cambridge, Massachusetts, 1983, s. 250–253.

²³ Srov. *Decretales Gregorii Papae IX* (1234), liber II, *De iudiciis* a *Liber sextus decretalium Bonifacii papae VIII* (1298), liber II, *De iudiciis*.

²⁴ Kanonické sbírky klasického kanonického práva byly vědecky analyzovány a komentovány dvojím způsobem. Jednak byly poznámky psány na okraj stránky přímo k textu. Ty se nazývaly glosy, a sbírky textů se pak často opisovaly i s glosami. Jindy byly poznámky sepisovány souhrnně jako sumy, a ty se opisovaly jako samostatná souhrnná díla.

²⁵ Srov. Gn 3,8–20.

protože právo na obhajobu je součástí přirozeného práva, ovšem přirozeného práva chápaného tehdejšími způsoby, tj. práva, ke kterému člověk dospívá svým rozumem při zkoumání věčného práva.²⁶

Jiným argumentem tehdejších kanonistů a juristů ve prospěch práva na obhajobu během řízení byla paralela s praktickým životem, ve kterém bylo právo na sebeobranu proti fyzickému útoku chápáno jako součást přirozeného práva a podobně bylo právo na obhajobu při obvinění před soudem chápáno jako součást přirozeného práva.²⁷ Předvolání a vyslechnutí žalované strany bylo tedy uznáno jako procesní podmínka plynoucí z přirozeného práva, a proto církevní soudce včetně papeže nemůže vynést soudní rozhodnutí, aniž by nejprve předvolal a vyslechl žalovanou stranu. I v případě, že je trestný čin všeobecně známý a soudce se rozhodne postupovat ve zrychleném řízení, nesmí, dříve než vynese rozsudek, opomenout předvolání a vyslechnutí žalované strany.²⁸

Presumpce nevinny

Jedním z důsledků uplatňování práva na obhajobu, že totiž soudce smí vynést rozsudek nad žalovanou stranou až poté, co ji předvolal, dal jí možnost se seznámit s obžalobou a hájit se, je presumpce nevinny. To znamená, že na žalovanou stranu je v rámci procesu nahlíženo jako na nevinnou až do pravomocného rozhodnutí o její vině. Tedy ani soudce nesmí předjímat výsledek řízení dříve, než proběhnou všechny jednotlivé procesní kroky, a musí žalovanou stranu považovat z právního hlediska za nevinnou. Johannes Monachus to formuloval známou frází, která se vztahuje k žalované straně: *item quilibet presumitur innocens nisi probetur nocens*. Tato formulace navazuje na *rozhodnutí v dekretálu Dudum bonae memoriae* papeže

²⁶ Srov. AKVINSKÝ, Tomáš, *Teologická suma I-II*, otázky 91–95, in: *Tomáš Akvinský o zákonech v Teologické sumě*, přeložil Karel Šprunk, Praha, 2003, s. 26–79.

²⁷ TIERNEY, Brian, *The Idea of Natural Rights – Origin and Persistence*, in: *Northwestern Journal of International Human Rights*, č. 2 (Spring 2004) article 2, s. 7.

²⁸ Srov. Glossa k dekretálu *Rem non novam* papeže Bonifáce VIII., in: *Extravagantes communes*, lib. 2, tit. 3, cap. 1, in: *Glossa aurea Ioannis Monachi cardinalis in Sextum Decretalium* (1301). Viz také PENNINGTON, Kenneth, *The Prince and the Law, 1200–1600: Sovereignty and Rights in the Western Legal Tradition*, Berkeley and Los Angeles, California, 1993, s. 161–162 a DECOCK, Wim, *Licht der Welt. Zur historischen „Rolle“ des Kirchenrechts*, in: *Concilium – Internationale Zeitschrift für Theologie* č. 5/2016, Ostfildern, s. 525–524.

Inocence III.²⁹ Právní presumpce nevinny neznamená, že žalovaná strana je nevinná až do vynesení rozsudku, ale stanoví právní presumpci, tj. že *na žalovanou stranu musí být nahlíženo jako na nevinnou až do pravomocného rozhodnutí o její vině*. Právě v tomto období klasického kanonického práva v kontextu vytváření psaného soudního kanonického řízení byl explicitně formulován princip presumpce nevinny dnes respektovaný nejenom v kanonickém právu, ale také v *evropské kontinentální a anglo-americké právní tradici*.³⁰

Právo na obhajobu v moderní době

V kontextu moderně chápaného přirozeného práva se začalo prosazovat uznání lidských práv spolu s přesvědčením o rovnosti lidské důstojnosti každého člověka a o právu jednotlivce rozhodovat o věcech, které se týkají vlastního života. Prosazování lidských práv se zároveň stalo východiskem i pro explicitní uznání práva na obhajobu.³¹

Moderní sociální učení katolické církve projevilo starost o prosazování těchto hodnot, včetně práva na zákonnou ochranu práv jednotlivců a procesního práva na obhajobu nejprve ve společnosti a následně také v církvi. Mezi neopominutelné dokumenty zde patří především encyklika *Rerum novarum* (15. května 1891) papeže Lva XIII., encyklika *Quadragesimo anno* (15. května 1931) papeže Pia XI. a encyklika *Mater et magistra* (15. května 1961) papeže Jana XXIII. Jan XXIII. mezi lidskými právy výslovně zmiňuje, že „lidské osobě rovněž přísluší zákonná ochrana jejích práv; ochrana účinná, nestranná, utvořená podle norem skutečně spravedlnosti...“³² V těchto intencích pokračoval také Druhý vatikánský koncil.³³

²⁹ Papež Inocenc III., dekretál *Dudum bonae memoriae*, in: *Decretales Gregorii Papae IX.*, lib. 2, tit. 23 – De Praesumptionibus, cap. 16. Srov. také „Sciscitantibus vobis,“ in: *Decretum Gratiani*, Pars secunda, causa XV, quaestio VIII, canon V.

³⁰ Srov. PENNIGTON, Kenneth, *Innocent Until Proven Guilty: The Origins of a Legal Maxim*, in: *The Jurist* č. 63, 2003, s. 106–124.

³¹ SOUSEDÍK, Stanislav, *Svoboda a lidská práva, jejich přirozenoprávní základ*, Praha, 2010, s. 104–109.

³² Jan XXIII. encyklika *Pacem in terris* (11. dubna 1963) odst. 27, český překlad in: Encyklika Jana XXIII. o míru mezi všemi národy v pravdě, spravedlnosti, lásce a svobodě z 11. dubna 1963, Praha, 1996.

³³ Např. Druhý vatikánský koncil, Pastorální konstituce o církvi v dnešním světě *Gaudium et spes* (7. prosince 1965) odst. 73.

V rámci projektu *Lex Ecclesiae Fundamentalis* po Druhém vatikánském koncilu se diskutovalo o vyhlášení povinností a práv všech věřících v církvi v rámci církevního práva. Mezi právy bylo výslovně navrženo také právo věřících domáhat se práv, která mají v církvi, a podle práva je hájit během kanonických soudních i administrativních řízení,³⁴ přičemž právo na obhajobu pramenilo z dějin kanonického práva a rovněž z moderního pojetí lidské důstojnosti a lidských práv.³⁵ Od vyhlášení *Lex Ecclesiae Fundamentalis* jako samostatného církevního zákona bylo odstoupeno ještě před promulgací nového kodexu v roce 1983, ale řada ustanovení tohoto projektu, včetně práva na zákonnou ochranu práv v církvi a práva na obhajobu, byla zařazena do nového kodexu jako práva všech věřících. Tato práva zároveň z povahy věci, tj. jako lidská práva, náleží každému (tedy i nevěřícímu), kdo by se stal stranou v kanonickém řízení.

Kodex kanonického práva z roku 1917

V době, kdy sociální učení církve vyjadřovalo starost mj. o právo na obhajobu ve světském právu, církevní právo (Kodex kanonického práva z roku 1917) explicitně nezmiňovalo ani právo na zákonnou ochranu práv, ani právo na obhajobu v církvi. Některé procesní prvky práva na obhajobu, především tzv. *contradictorium*, však byly považovány za podstatnou součást sporného procesu v období Kodexu kanonického práva z roku 1917 jak v rozhodnutích církevních soudů,³⁶ tak i v manuálech kanonistů.³⁷ *Contradictorium*, čili odporování, namítání, znamená možnost seznámit se s tvrzeními a důkazy druhé strany a možnost předkládat důkazy na podporu svých tvrzení a proti tvrzení druhé strany. K povaze sporného procesu náleží, že žalující strana má možnost soudu předložit žalobu, předvést svědky a předložit důkazy na podporu žaloby. Povaha sporného procesu rovněž vyžaduje,

³⁴ Pontificia commissio codici iuris canonici recognoscendo, *Schema Legis Ecclesiae Fundamentalis. Textus emendatus cum relatione de ipso schemate deque emendationibus receptis*, Vatikán, 1971, kánon 20.

³⁵ HERVADA, Javier, *Diritto costituzionale canonico*, Milano, 1989, s. 5–23 a 138–140.

³⁶ Např. coram Heard, 28. 7. 1938, in: *SRRDec* č. 30, 1938, s. 475: „Podstatným prvkom řízení je *contradictorium*, které vyžaduje, aby strana ve sporu měla právo napadnout důkazy druhé strany ve sporu.“

³⁷ Např. LEGA, Michele, BARTOCETTI, Vittorio, *Commentarius in Iudicia Ecclesiastica*, Roma, 1950, díl 2, s. 900: „Soudní výrok, či soudní jednání je nemyslitelné, aniž by obsahovalo *contradictorium*, tj. možnost, která je dána oběma stranám, aby se mohly hájit proti tvrzením a nařčením druhé strany.“

aby žalované straně byla zaručena možnost seznámit se se žalobou, nakolik je to možné popřít její tvrzení a stejně tak důkazy a důvody, které byly předloženy během procesu žalující stranou. Ani v novém Kodexu kanonického práva z roku 1983 není možné si představit sporný proces bez *contradictoria*, byť tento termín v kodexu výslovně není použit. Jak právo na obhajobu, tak i *contradictorium* jsou podstatné ve sporném procesu, oba tyto prvky jsou spolu hluboce propojeny.³⁸

Kodex kanonického práva z roku 1983

Kodex kanonického práva z roku 1983 zaručuje právo na obhajobu věřících v církvi v ustanoveních kánonů 221, 1598 a 1620, a mimo to i v řadě dalších případů v rámci kanonických řízení, ať už soudních, či mimosoudních. Na tomto místě se pokusím krátce shrnout výsledky studií o právu na obhajobu v současném Kodexu kanonického práva, které byly publikovány v češtině.

Studie „Garance práva na obhajobu ve sporu o *veritas matrimonii*“³⁹ zkoumá právo na obhajobu podle relevantních kánonů ve věci prohlášení neplatnosti manželství ve sporném řízení. Co se týká základu práva na obhajobu ve sporném řízení, studie si všímá, že formální dynamiku kontradikce (*contradictorium*), která patří k povaze sporného řízení, není třeba chápat jako projev střetu zájmů a snahu popřít jeden druhého, ale jako dynamiku spolupráce na poznávání pravdy. Poté už se tato studie věnuje jednotlivým momentům během řízení, ve kterých se uplatňuje právo na obhajobu, a analyzuje a komentuje tyto momenty především z hlediska instrumentálního cíle tohoto práva, tj. nakolik respektování a uplatňování práva na obhajobu přispívá ke shromažďování informací o případu a ke zjišťování příslušných norem tak, aby vše bylo co nejefektivněji shromážděno před soudem vzhledem k dobrání se pravdy ve sporu o *veritas matrimonii*.

³⁸ Jan Pavel II., *Allocutio ad Romanae Rotae auditores*, 26. 1. 1989, in: AAS 81, 1989, s. 923: „Spravedlivý soud je nemyslitelný bez kontradiktoria, tzn. bez konkrétní možnosti, která je dána oběma stranám ve sporu a zaručuje, aby každá strana byla vyslechnuta a bylo jí umožněno seznámit se s požadavky, důkazy a závěry předložené druhou stranou nebo ‚*ex officio*‘ a odporovat jim.“ Srov. ERLEBACH, Grzegorz, *La nullità della sentenza giudiziale “ob ius defensionis denegatum” nella giurisprudenza rotale*, Città del Vaticano, 1991, s. 71–74.

³⁹ KUBÍKOVÁ, Zuzana, *Garance práva na obhajobu ve sporu o veritas matrimonii*, in: *Revue církevního práva* č. 74–1/2019, Praha, s. 57–66.

Studie „Právo na obhajobu v kanonickém trestním procesu“⁴⁰ nejprve mapuje právo na obhajobu v kánonech trestního řízení podle současného Kodexu kanonického práva, v oficiálních papežských promluvách k Římské rotě a v současné kanonickoprávní vědě. Kriticky si všímá, že v praxi se nezřídka dává přednost mimosoudnímu trestnímu rozhodnutí, které však velmi umenšuje uplatnění práva na obhajobu, a tím i respekt k lidské důstojnosti žalované strany. Poté se podrobně věnuje aplikaci práva na obhajobu v jednotlivých fázích trestního řízení především z hlediska instrumentálního cíle práva na obhajobu, tj. nakolik jsou tyto procesní kroky nezbytné k pečlivému a důslednému shromažďování relevantních informací a důkazů, k jejich kritickému posouzení a konečně ke spravedlivému rozhodování na základě předložených a přijatých důkazů. V závěru zmiňuje, že právo na spravedlivý proces a na ochranu lidské důstojnosti žalované strany během trestního řízení se uskutečňuje právě prostřednictvím práva na obhajobu a také prostřednictvím právního principu presumpce nevin.

Studie „Právo na obhajobu během řízení o správním odvolání“⁴¹ analyzuje právo na obhajobu během správního řízení. V ustanoveních kánonů upravujících řízení o správním odvolání (CIC/1983, kánony 1732–1739) není právo na obhajobu explicitně zmíněno. Avšak účastník sporu má právo seznámit se s rozhodnutím, proti kterému se odvolává. Kánon 51 stanoví, že rozhodnutí ve věci musí obsahovat alespoň souhrnné odůvodnění, které je podkladem daného rozhodnutí. Ten, kdo se cítí poškozen správním rozhodnutím, má tedy právo znát vlastní rozhodnutí, ale na druhé straně mu zákon nezaručuje právo znát všechny důvody, které jsou podkladem rozhodnutí. Omezení práva seznámit se s důvody rozhodnutí může vážným způsobem zmenšit možnosti odvolatele, aby zdůvodnil odvolání patřičnými informacemi, a tím také omezit jeho právo na obhajobu. Další krok, kterým je předběžné odvolání, otevírá možnost dialogu mezi stranami v tomto řízení a tím i respektuje právo na obhajobu. Následuje právo na hierarchický rekurz.

⁴⁰ MENKE, Monika, *Právo na obhajobu v kanonickém trestním procesu*, in: *Studia Theologica*, 15, č. 2, Olomouc, 2013, s. 153–167.

⁴¹ KAŠNÝ, Jiří, *Právo na obhajobu během řízení o správním odvolání*, in: *Revue církevního práva* č. 15–1/2000, Praha, s. 5–23.

Předmětem dalších studií je právo na obhajobu během správních řízení o zbavení farářů úřadu, řízení k přeložení farářů⁴² a během mimosoudního trestního řízení.⁴³

Třebaže ve správních řízeních není právo na obhajobu zaručeno do té míry, jako je tomu ve sporném řízení, je respektování tohoto práva nezbytným prvkem uplatňování spravedlnosti a respektování lidské důstojnosti i během správních řízení.

Závěr

Kořeny práva na obhajobu je možné nalézt v Písmu svatém Starého i Nového zákona. Třebaže v těchto posvátných textech nenajdeme systematické pojednání o právu na obhajobu, je zřejmé, že úcta k člověku vyžadovala a byla projevoována i prostřednictvím práva na obhajobu.

V klasickém kanonickém právu najdeme systematické pojednání o právu na obhajobu v kanonických řízeních, včetně zkoumání jeho základů i konkrétních procesních uplatnění.

Kodex kanonického práva z roku 1917 sice explicitně právo na obhajobu nezmiňuje, ale v řadě procesních kroků toto právo garantuje.

Platný Kodex kanonického práva z roku 1983 zařazuje toto právo do katalogu povinností a práv všech křesťanů ve druhé knize kodexu.

Prosazování práva na obhajobu v církvi snad může přinést více formálních sporů, nebo stávající spory prodloužit, a klást větší požadavky na činnost advokátů, zástupců stran a teoretiků v oboru kanonického práva.

⁴² KAŠNÝ, Jiří, *Odvolaání a přeložení faráře – kanonická řízení*, in: *Studia theologica*, č. 13, Olomouc, 2003, s. 63–74.

⁴³ KAŠNÝ, Jiří, *Mimosoudní trestní řízení*, in: *Studia theologica*, č. 16, Olomouc, 2004, s. 16–23.

Resumé

Tato studie zkoumá historické kořeny práva na obhajobu v kanonickopravních soudních řízeních. Nejprve rozlišuje instrumentální a intrinsický cíl práva na obhajobu a poté zkoumá klíčové momenty původu práva na obhajobu v obou částech Bible, ve Starém zákoně i v Novém zákoně, následně v období klasického kanonického práva a konečně v moderním období kodifikovaného kanonického práva. Na závěr shrnuje výsledky několika studií o právu na obhajobu v současném Kodexu kanonického práva, které byly napsány a publikovány v češtině.

Summary

Right of Defence in Canon Law

The paper examines the historical roots of the right of the defence in canon law suits. It first distinguishes the instrumental and intrinsic goal of the right of defence and then examines the key moments of the origin of the right of defence in both parts of the Bible, in the Old Testament and the New Testament, then in classical canon law and finally in modern codified canon law. Finally, it summarizes the results of several studies on the right of defence in the current Code of Canon Law, which have been written and published in Czech.

Klíčová slova: Právo na obhajobu, církevní právo, soudní řízení, mimosoudní řízení, kodex kanonického práva, presumpce nevinny

Keywords: the right of defence, church law, judicial proceedings, extra-judicial proceedings, Code of Canon Law, presumption of innocence

Autor

Doc. Jiří Kašný, Th.D., přednáší na School of Law na Anglo-americké vysoké škole v Praze.

Associate Professor Jiří Kašný, Th.D., lectures at the School of Law of Anglo-American University in Prague.

---

doc. Jiří Kašný, Th.D.

Anglo-americká vysoká škola, z.ú.

Letenská 5, 118 00 Praha 1